

Лідія ШЕРГІНА

*к.е.н., доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
Київський національний економічний університет ім.Вадима Гетьмана
shergina.lidiya@kneu.edu.ua*

Алла ЖЕМБА

*к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу
Національний університет водного господарства та природокористування,
a.i.zhemba@nuwm.edu.ua*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. Досліджено соціально-економічні аспекти функціонування аграрного потенціалу України в контексті економічного відновлення. Розглянуто виклики економічної нестабільності підприємств агробізнесу : фінансові ризики, коливання цін на аграрну продукцію, проблеми з логістикою дефіцит трудових ресурсів та кліматичні зміни. Проаналізовано вплив економічної нестабільності на агробізнес, спираючись на сучасні аналітичні дані , що сприяє формуванню ефективних рекомендацій для подолання негативних наслідків кризових ситуацій. Доведено, що запровадження інновацій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, зниженню витрат та екологічній стійкості підприємств агробізнесу.

Ключові слова: агробізнес, економічне відновлення, економічна нестабільність, інноваційні технології, експортний потенціал.

Агробізнес є ключовим сектором економіки України, забезпечуючи значну частку ВВП, зайнятості та експортних надходжень. В умовах економічної нестабільності, спричиненої війною, підприємства аграрного сектору стикаються з низкою викликів, включаючи руйнування інфраструктури, скорочення посівних площ, логістичні обмеження та фінансові труднощі. Разом з тим, агросектор демонструє стійкість і залишається важливим фактором економічного відновлення. В умовах економічного відновлення після кризових явищ, спричинених як глобальними викликами (пандемія, зміни клімату), так і внутрішніми факторами (воєнні дії, макроекономічна нестабільність), аграрний сектор відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та економічного зростання. Підприємства агробізнесу потребують адаптації до нових умов господарювання, що включає інноваційні технології, ефективне управління ресурсами та державну підтримку. Дослідження соціально-економічних аспектів функціонування агропідприємств у сучасних умовах є надзвичайно важливим для розробки ефективних стратегій відновлення та розвитку галузі.

Окремі аспекти функціонування та стратегічного розвитку агробізнесу в Україні досліджували науковці Присяжнюк О. Ф., Гончаренко О. В., Балацький О. В., Шевченко А. А., Петренко О. П., Ходаківський В.М. та інші. Аналіз наукових праць дозволив сформулювати теоретичні основи та практичні рекомендації для розвитку підприємств агробізнесу в умовах сучасних викликів. Подальше удосконалення соціально-економічних аспектів функціонування підприємств агробізнесу вимагає поглиблення наукових знань у цій сфері.

Метою дослідження є виявлення ключових проблем у функціонуванні агропідприємств та розробка рекомендацій щодо підвищення їх стійкості та шляхів адаптації до сучасних умов ринку. Завдання, які розглядаються в дослідженні, стосуються впливу економічної нестабільності на аграрний сектор, ефективності механізмів державного регулювання та підтримки виробників в умовах економічної кризи, сприяння інноваційних технологій для підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, перспектив експортного потенціалу агропромислового комплексу України в умовах глобальної інтеграції.

Економічна нестабільність, спричинена як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, суттєво впливає на діяльність підприємств агробізнесу в Україні. Цей вплив проявляється через зниження рентабельності, скорочення інвестицій, руйнування інфраструктури, коливання валютного курсу та обмеження експорту [1]. Основні виклики, які стоять перед підприємствами агросектору, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Фактори економічної нестабільності підприємств агросектору

Фактори	Виклики
Фінансові ризики	Інфляція, нестача кредитних ресурсів, високі відсоткові ставки обмежують можливості інвестування та розвитку підприємств
Колівання цін на аграрну продукцію	Зміни на світових ринках впливають на прибутковість агровиробництва, особливо для експортоорієнтованих підприємств
Проблеми з логістикою	Порушення ланцюгів постачання, руйнування інфраструктури та обмеження експорту ускладнюють реалізацію продукції
Дефіцит трудових ресурсів	Міграція населення, скорочення кваліфікованих кадрів у сільській місцевості знижує продуктивність та ефективність виробництва
Кліматичні зміни	Екстремальні погодні умови, посухи, повені, зниження родючості ґрунтів посилюють економічні ризики аграрного бізнесу.

Джерело: складено авторами

Непрямі втрати аграрного сектору України внаслідок російського вторгнення можуть досягти \$83 млрд до кінця 2025 року [2]. Основними чинниками втрат аграрного сектору стало зниження виробництва сільськогосподарських культур: \$46,5 млрд. втрат через скорочення посівних площ та зміну технологій виробництва, що призвело до зниження врожайності. Урожай зернових та олійних культур зменшився з 107 млн тонн у 2021 році до прогнозованих 77 млн тонн у 2024 році. Експортні втрати склали \$24,1 млрд. через порушення експорту, зокрема морську блокаду та обмежене функціонування зернового коридору, що спричинило зростання логістичних витрат [3].

У 2022 році 21% підприємств аграрного сектору зазнали чистих збитків (у 2021 році – 11%). Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, рівень рентабельності всієї діяльності підприємств агросектору знизився до 14,1% у 2022 році з 37,8% у 2021 році [4]. Основними причинами стали подорожчання добрив на 80%, зростання витрат на паливо на 60% та підвищення логістичних витрат через блокаду морських портів.

Згідно зі звітом Світового банку, обсяг капітальних інвестицій в аграрний сектор України у 2023 році скоротився на 26,1% порівняно з 2021 роком через високі ризики та невизначеність, що стримує розвиток та модернізацію аграрного виробництва[5].

За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, понад 2,4 млн га сільськогосподарських земель зазнали мінування або руйнування через бойові дії, це потребує відновлення через бойові дії, що безпосередньо впливає на виробничий потенціал та загальну продуктивність сектору. Відновлення цих територій потребує значних фінансових ресурсів і може зайняти понад 5 років [4].

Через порушення логістики та блокаду портів експорт зернових скоротився на 40% у 2022 році, що призвело до втрати понад \$10 млрд валютних надходжень для країни. Водночас альтернативні маршрути (через порти Дунайського регіону та залізничні перевезення до ЄС) лише частково компенсували втрати. Обмеження у логістиці значно скорочують можливості для експорту, що позначається на валютних надходженнях держави та фінансовій стабільності агробізнесу.

Економічна нестабільність має комплексний і багатовимірний вплив на агробізнес, що включає фінансові труднощі, скорочення інвестицій, руйнування інфраструктури та

обмеження експорту. Для зниження негативних наслідків необхідно впроваджувати заходи державної підтримки, оптимізувати виробничі процеси через інновації, а також адаптувати стратегії управління ризиками. Комплексний підхід дозволить підвищити стійкість аграрного сектору навіть в умовах постійних економічних викликів.

Для сприяння стабілізації та розвитку аграрного сектору в умовах економічної нестабільності та воєнного стану велике значення має ефективність державних регуляторних механізмів та програм підтримки, що можуть забезпечити довгострокову стійкість агробізнесу [6].

Ефективне державне регулювання є ключовим фактором у забезпеченні стабільного розвитку аграрного сектору. До основних напрямків державної підтримки підприємств агросектору можна віднести:

- фінансову підтримку через надання субсидій, пільгових кредитів, грантових програм для малих та середніх фермерських господарств;
- розвиток інфраструктури за рахунок інвестицій у транспортні мережі, зрошувальні системи, логістичні центри;
- стимулювання інновацій та підтримка науково-дослідних проєктів в агросекторі;
- регулювання ринків через формування справедливих умов конкуренції, контроль за ціноутворенням та експортними обмеженнями;
- впровадження екологічних стандартів, фінансування заходів з відновлення ґрунтів, підтримка екологічно чистого виробництва.

У Державному бюджеті України на 2025 рік передбачено значне збільшення коштів на підтримку аграрного сектору порівняно з 2024 роком (коли було виділено 4,9 млрд грн). Державні інвестиції в аграрний сектор України, зокрема через програми «Доступні кредити 5-7-9%», є ключовим чинником для відновлення виробництва. Аналіз Національного інституту стратегічних досліджень показує, що покращення умов пільгового кредитування безпосередньо впливає на збільшення обсягів виробництва в аграрному секторі [7].

Спільні проєкти з Світовим банком [8], Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) [9] та ФАО (Продуктова та сільськогосподарська організація Об'єднаних націй) [10] дозволяють залучати додаткові фінансові та експертні ресурси. Ця інтеграція допомагає збільшити інвестиції в аграрний сектор на 10–15% навіть в умовах кризи. Вивчення кращих практик державної підтримки аграрного сектору інших країн дає можливість адаптувати ефективні інструменти регулювання до українських умов.

Посилення державного контролю та створення сприятливих умов для інвестування допоможуть підприємствам агробізнесу ефективно функціонувати у період економічного відновлення, забезпечити довгострокову стійкість аграрного сектору та його адаптацію до сучасних викликів.

Сучасні технології відіграють вирішальну роль у підвищенні продуктивності агропідприємств. Основні напрями інновацій, що дозволяють охопити ключові аспекти впровадження технологій у аграрний сектор, представлені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Основні напрями впровадження інноваційних технологій

Напрями	Інноваційні технології
Цифровізація та автоматизація	використання дронів, супутникового моніторингу, аграрних інформаційних систем для управління виробництвом
Розвиток точного землеробства	застосування сучасних методів аналізу ґрунтів, оптимізація внесення добрив, системи крапельного зрошення
Біотехнології та генетичні дослідження	створення нових сортів культур, стійких до змін клімату, та впровадження екологічно чистих методів вирощування
Автоматизовані системи управління тваринництвом	моніторинг здоров'я тварин, удосконалення кормових раціонів, застосування роботизованих технологій на фермах.
Відновлювані джерела енергії	впровадження біогазових установок, сонячних панелей для зменшення залежності від традиційних енергоресурсів

Джерело: складено авторами на основі [11; 12]

Запровадження інновацій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, зниженню витрат та екологічній стійкості підприємств агробізнесу. Використання точного землеробства та цифрових платформ відбувається через оптимізацію ресурсів та цифровий моніторинг. Точне землеробство базується на застосуванні GPS-технологій, датчиків та аналітичних платформ, що дозволяє аграріям оптимізувати використання добрив, засобів захисту рослин і водних ресурсів. За даними Світового банку, впровадження таких технологій може підвищити врожайність на 20–30% та знизити операційні витрати [8]. Впровадження дронів і супутникового моніторингу дозволяє оперативно виявляти проблемні ділянки, своєчасно реагувати на загрози (хвороби, посуху, навалу шкідників), що сприяє стабільності виробництва. Аналітичні дані свідчать, що застосування дронів у сільському господарстві може збільшувати ефективність обробки полів до 25%.

Інтеграція інноваційних технологій в управління підприємствами здійснюється через аналітичні платформи та Big Data й модернізацію виробничих процесів. Сучасні цифрові рішення дозволяють аграрним підприємствам аналізувати великі обсяги даних про стан ґрунтів, погодні умови та ринкові тенденції. Це сприяє прийняттю обґрунтованих рішень і стратегічному плануванню. Застосування роботизованих систем, автоматизованого управління та IT-технологій допомагає знизити витрати на виробництво і підвищити його ефективність [11].

Сучасні технології – від точного землеробства до біотехнологій – стають потужним інструментом підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Аналітичні дані від Світового банку [8] та Національного інституту стратегічних досліджень [7] демонструють, що інтеграція цих технологій сприяє оптимізації виробничих процесів, зниженню витрат і збільшенню врожайності, що є критично важливим для відновлення агросектору в умовах економічної нестабільності та воєнного стану.

Для забезпечення стійкого зростання експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах глобальної економічної конкуренції важливим є застосування сучасних технологій, логістичних інновацій і міжнародних торговельних угод [12].

Агросектор України має значний експортний потенціал, проте стикається з низкою викликів: залежність від світових цін (аграрна продукція є чутливою до коливань на міжнародних ринках); логістичні обмеження (необхідність розширення експортних маршрутів, розвитку портової та залізничної інфраструктури); технічні та санітарні бар'єри (необхідність відповідності міжнародним стандартам (НАССР, ISO, органічне виробництво); диверсифікація ринків (розширення експорту до країн Азії, Близького Сходу, Африки для зниження залежності від традиційних партнерів); інтеграція в глобальні ланцюги постачання (розвиток переробної промисловості, створення продукції з доданою вартістю).

Попри війну, аграрний сектор залишається ключовим джерелом експортних надходжень для України. У 2023 році експорт агропродукції становив близько \$23 млрд. За даними Світового банку аграрний сектор України, попри виклики, має значний потенціал для зростання експорту завдяки високій якості зернових, олійних культур та інших продуктів [8]. Застосування технологій точного землеробства може підвищити врожайність на 20–30%, що прямо впливає на конкурентоспроможність продукції на світовому ринку.

Експортний потенціал аграрного сектору та інтеграція українського агробізнесу у світову економіку визначається комплексом факторів, що підтверджується наступним [13]:

- внутрішня якість продукції та модернізація виробництва є ключовими чинниками підвищення конкурентоспроможності;
- подолання логістичних та регуляторних бар'єрів сприятиме збільшенню обсягів експорту;
- адаптація до міжнародних стандартів і використання сучасних технологій дозволить українському агросектору ефективно інтегруватися у глобальні торговельні ланцюги.

Наведені дані свідчать про значні виклики, з якими стикається аграрний сектор України в умовах економічної нестабільності та воєнних дій. Проте, завдяки державній підтримці та адаптації до нових умов, агробізнес демонструє стійкість та продовжує відігравати важливу роль в економіці країни [14].

Адаптація підприємств агробізнесу до сучасних умов потребує комплексного підходу, що включає державну підтримку, інвестиції та впровадження інновацій. Відновлення аграрного сектору можливе за умов ефективного використання природних ресурсів, цифровізації та сталого розвитку. Для активного виходу на міжнародні ринки необхідно розширювати логістичні можливості, диверсифікувати експортні напрямки та підвищувати якість продукції.

Агробізнес залишається ключовим сектором економічного відновлення України, попри виклики, спричинені війною та економічною нестабільністю. Важливими факторами стійкості є державна підтримка, інноваційний розвиток, інтеграція у світові ринки та соціальна відповідальність агропідприємств. Для забезпечення подальшого зростання необхідно посилити механізми фінансування аграріїв, покращити логістику та інвестувати в технології.

Література

1. Вербівська Л. В., Вербівський І.Р. Інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах фінансової нестабільності. URL: <https://surl.li/rkdxjv>
2. Війна та агросектор: які зміни коштували Україні понад \$80 мільярдів. URL: <https://meatnews.com.ua/articles/9227/agrosector-ukraine/>
3. Темпи експорту українського зерна відстають від торішніх на 5 мільйонів тонн, – Мінагрополітики. URL: <https://censor.net/n3546746>
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>
5. За оцінкою Світового банку, прямі збитки в агросекторі склали – 11,2 млрд доларів. URL: <https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-za-otsinkoiu-svitovoho-banku-priami-zbytky-v-ahrosektori-sklaly-112-mlrd-dolariv?v=67bdc67383c46>
6. Тітов Д., Олексієнко В. Фінансове забезпечення агросектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, (63). (2024). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-125>
7. Перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах кліматичних змін. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/perspektyvy-rozvytku-ahrarnoho-sektora-ukrayiny-v-umovakh>
8. Світовий банк. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/overview>
9. Projects. European Bank for Reconstruction and Development. URL: <https://www.ebrd.com/home/what-we-do/projects.html>
10. The Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/about/about-fao/en>
11. Гончаренко О., Балацький О. Інноваційні засади трансформації бізнес-моделей в аграрному виробництві. *Економіка та суспільство*, (59). (2024). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-117>
12. Прокопенко Н.І. Сталий розвиток аграрного сектору економіки: поняття, сутність, умови реалізації. *Економіка та суспільство*, (64). (2024). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-115>
13. Трусова Н. В., Степанюк Р.С. Експортний потенціал аграрного сектору України в умовах глобального регулювання міжнародної торгівлі. *Modern Economics*. 2024. № 48(2024). С. 137-146. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V48\(2024\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V48(2024)-17)
14. Комітет з питань аграрної та земельної політики. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/>